

Література

1. Дождев Д. В. Эволюция власти домовладыки в древнем римском праве // Сов. гос. и право. — 1990. — № 12. — С. 120.
2. Див.: Там само.
3. Дионісій з Галікарнасу. 2. 15.
4. Закони XII таблиць. IV. 1.
5. Там само. IV. 2.
6. Див., детальніше: Дождев Д. В. Эволюция власти домовладыки в древнейшем римском праве // Сов. гос. и право. — 1990. — № 12. — С. 119-123.
7. Див.: Смирин В. М. Патриархальные представления и их роль в общественном сознании римлян // Культура Древнего Рима: В 2 т. — М.: Наука. 1985. — Т. 1. — С. 26-27.
8. Див.: Косарев А. И. Раннеримское право. — Калинин. 1977. — С. 49-52.
9. Див.: Харитонов С. О. Приватне право у Стародавньому Римі: Навч. посіб. — О.: АО БАХВА. 1996. — С. 94-95.
10. Див.: Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — С. 418.

УДК 340.15(37):347.42

Д. В. Соколянський

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ВИМОГОЮ РЕТЕНТОРА І ПРИТРИМАНОЮ РІЧЧЮ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Сутність притримання в римському праві полягала у відкладанні ретентором виконання вимоги боржника про передачу речі, доки не буде задоволена вимога ретентора. Право притримання за римським правом передбачало *detentio* (фактична влада над річчю без наміру володіти нею виключно для себе) або *possessio naturalis* (фізичне володіння річчю) [1, с. 107, 123], обов'язок видати річ, а також обов'язок особи, що вимагає річ, до виконання якого річ притримується.

Але для застосування *jus retentionis* був також характерний зв'язок вимоги ретентора з притриманою річчю (*debitum connexum*), яка не видається до виконання цієї вимоги. У римському праві наявність цієї обставини була обов'язковою для застосування права притримання. За відсутності цієї ознаки притримання за римським правом могло застосовуватись тільки у спеціальних випадках, передбачених законом [2, с. 18].

Таким чином, наявність зв'язку вимоги ретентора з річчю, яка притримується, була одним із юридичних фактів юридичного складу, на підставі якого виникало право притримання в римському праві.

Зв'язок між вимогою, до виконання якої притримується річ, і цією річчю (*debitum connexum*) визнається, коли:

— зроблені витрати на чужу річ, зокрема володілець вимагає те, що додав до речі, яку витребують (наприклад, коли забудовник чужої земельної ділянки вимагає сплати вартості будівлі, або якщо добросовісний володілець притримує річ, доки йому не сплатять необхідні витрати на неї);

- вимога виникає з того самого договору або правовідносин, на підставі яких вимагається повернення речі;
- вимога ретентора повинна бути задоволена з тієї самої речі, яку від нього вимагають;
- вимога виникла через річ (наприклад, якщо чужа річ заподіяла збитки або збитки заподіяні через цю річ);
- такий зв'язок встановлено в законі або договорі [2, с. 12-25].

Таким чином, право притримання в римському праві полягало в можливості тримати річ, яка належить іншій особі, доки не буде задоволена вимога володільця речі (ретентора), яка сама по собі, на підставі закону або договору пов'язана з річчю. Відповідно відрізняли право притримання за договором (*jus retentionis conventionale*), право притримання за заповітом (*jus retentionis testamentarium*) і право притримання за законом (*jus retentionis legale*).

Наведені вище положення дозволяють дійти висновку про те, що за римським правом договір був однією з підстав виникнення права притримання.

Наявність зв'язку між вимогою ретентора і притриманою річчю як умова права притримання обумовила виведення двох основних випадків застосування цього права: зроблені на річ витрати і зазнані через річ збитки [2, с. 113]. Отже, право на реалізацію права притримання мав той, хто вимагав відшкодування витрат, сплачених на річ, і той, хто вимагав відшкодування збитків, заподіяних річчю, яку він повинен був повернути.

При цьому «зроблені витрати» існували, коли особа притримує річ власника до задоволення зустрічної вимоги про відшкодування сплачених на цю річ витрат.

Аналіз джерел дозволяє визначити дві особливості права притримання через зроблені витрати:

- річ притримується до відшкодування витрат, при цьому дія, яку зобов'язаний виконати ретентор, полягає у видачі притриманої речі;
- дію ретентора обумовлюють витрати на користь предмета вимоги, тобто підставою притримання є не дія ретентора, яка збагатить позивача, а факт збагачення позивача за рахунок ретентора: він дає право останньому притримати ту річ, у яку увійшло те, що належить ретенторові.

Солдати, наприклад, мали право затримати коней у забезпечення витрат на їх годування [3, с. 267]. Чоловікові, який був зобов'язаний повернути придане в разі розлучення, надавалось право здійснити деякі відрахування з приданого (*retentiones*), у тому числі на утримання дітей і на необхідні витрати, що він зробив для приданого [4, с. 141]. Д. Д. Гримм зазначає, що в будь-якому разі чоловік може вимагати їх відшкодування до повернення приданого [5, с. 429]. І дійсно, *retentiones dotales* — притримання, на які має право чоловік, зобов'язаний повернути придане, причому при здійсненні необхідних витрат він має *jus retentionis* [1, с. 279]. До необхідних витрат належать такі, без яких придане б погіршилося, наприклад роботи із зміцнення старих будівель або вироблення насипів. Такі витрати призводять до того, що частина майна перестала входити до складу приданого. Тому чоловік притримує речі, доки не буде задоволений [6, с. 499]. Стосовно корисних витрат чоловік не мав права притримання проти дотального позову, але зго-

дом міг вимагати їх відшкодування. До таких витрат належать, наприклад, вироблення нових насаджень або навчання рабів ремеслу [6, с. 499]. І. А. Покровський відзначає, що у всіх випадках, коли чоловік повинен повернути придане, він може зробити за певних умов деякі відрахування з нього (*retentiones*) — на утримання дітей, які залишаються на його забезпеченні, з приводу речей, розтрачених жінкою, а також будь-яких її проступків [7, с. 458].

Другим основним випадком застосування права притримання називали збитки, заподіяні через річ (наприклад, у разі заподіяння збитків чужим рабом). Особа, якій заподіяні збитки через річ, може реалізувати право притримання у всіх випадках, якщо шкода виникла за умов, створених *judicium redhibi torium* (вимогою про передачу речі) або *actio poxalis* (якщо річ отримана не від власника). Так, якщо господар подасть виндикаційний позов про витребування раба, його позов може бути відхилений за допомогою ексцепції відповідача про відшкодування заподіяної рабом шкоди [8, с. 453]. Іншим прикладом розглядається право притримання матеріалів, які опинились на земельній ділянці потерпілого в результаті обвалу будівлі сусіда [9, с. 4].

Видами забезпечення виконання зобов'язань у римському праві були застава, іпотека, завдаток, штрафна стипуляція (неустойка) і порука [4, с. 219-220]. Право притримання за римським правом було віднесено до інституту виконання зобов'язань, оскільки не передбачало можливості звернення стягнення на притриману річ. Але незважаючи на цю обставину, порівняння підстав виникнення права притримання надає можливість дійти висновку саме про римське коріння цього права.

Наявність зв'язку між річчю, якою правомірно володіє кредитор, і заподіяними йому збитками, є одним із юридичних фактів юридичного складу, на підставі якого виникає право притримання і в Україні. Разом із тим, якщо інше не встановлено договором притримання або законом, крім зобов'язань щодо оплати речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею збитків, притриманням речі можуть також забезпечуватись будь-які інші вимоги кредитора (ч. 2 ст. 594 ЦК України).

Законом встановлені випадки, коли для виникнення права притримання наявність зв'язку між річчю, якою правомірно володіє кредитор, і заподіяними йому збитками, є обов'язковою, а саме:

- ч. 1 ст. 856 ЦК України, яка встановлює право підрядника на притримання за договором підряду майна замовника, що є в підрядника, якщо замовник не сплатив ціни роботи або іншої суми, належної підрядникові;
- ч. 2 ст. 874 ЦК України, яка встановлює право підрядника за договором побутового підряду на притримання результату роботи в разі ухилення замовника від її прийняття і несплати ним належних підрядникові платежів;
- ч. 4 ст. 916 ЦК України, яка встановлює право перевізника за договором перевезення на притримання переданого йому для перевезення вантажу для забезпечення внесення провізної плати та інших належних перевізникові платежів;
- ст. 1019 ЦК України, що встановлює право комісонера на притримання речі, яка має бути передана комітентові, для забезпечення своїх вимог за договором комісії.

З огляду на вищенаведене, в Україні, як і у Стародавньому Римі, договір також є підставою виникнення права притримання і, зокрема, може встановлювати право притримання в разі наявності зв'язку між річчю, якою правомірно володіє кредитор, і заподіяними йому збитками.

Тому, враховуючи, що чинний Цивільний кодекс України передбачає можливість з боку кредитора притримати і реалізувати річ значної вартості порівняльно із забезпеченими вимогами, які не мають ніякого відношення до притриманої речі, з метою забезпечення таких засад, як справедливість, добросовісність та розумність (п. 6 ст. 3 ЦК України), було б доцільним встановлювати в договорі обов'язковість зв'язку між вимогою кредитора і річчю, яка у нього знаходиться, для виникнення права притримання.

Література

1. Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения): Пер. с чешск. — М.: Юрид. лит., 1989. — 448 с.
2. Катков М. М. Понятие права удержания в римском праве. — К., 1910.
3. Гай. Институции / Пер. с лат. Ф. Дашевского; Под ред. В. А. Савельева, Л. Л. Кофанова. — М.: Юристъ, 1997. — 368 с.
4. Савфиллино Чезаре. Курс римского частного права: Учебник / Под ред. Д. В. Дождева. — М.: БЕК, 2000. — 400 с.
5. Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права / Под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. — М.: Зерцало, 2003. — 496 с. — (Сер.: Русское юридическое наследие).
6. Дигесты Юстиниана / Пер. с лат.; Отв. ред. Л. Л. Кофанов. — М.: Статут, 2004. — Т. IV. — 780 с.
7. Покровский И. А. История римского права / Вступ. ст., пер. с лат., науч. ред. и коммент. А. Д. Рудковского. — СПб.: Летний Сад; Журнал «Нева», 1999. — 533 с.
8. Дигесты Юстиниана / Пер. с лат.; Отв. ред. Л. Л. Кофанов. — М.: Статут, 2002. — Т. II. — 622 с.
9. Удницев В. А. Понятие права удержания в римском праве. (Исследование М. М. Каткова). — К., 1910.

УДК 347.65/68(477)

М. І. Стецьків

РЕЦЕПЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ РИМСЬКОГО СПАДКОВОГО ПРАВА ЩОДО ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

«Спадкове право Стародавнього Риму — предмет найбільшої гордості його творців» [1].

Розумінню новітнього спадкового законодавства, передбаченню спадкових правовідносин на майбутнє — потрібно завдячувати римлянам. Законотворча діяльність і правова культура Риму, історія римського спадкового права сягає тисячоліття.

Сучасне спадкове право широко використовує такі поняття і терміни, як легат, спадкова трансмісія, комморієнт, креція, універсальне і сингулярне правонаступ-